

Özet

Karşılaştırmalı edebiyat, kavramlar, metinler ve disiplinler arasında ciddi bir köprü kurmaktadır. Gelişen teknoloji ve yeni araştırma fırsat ve yaklaşımlarının da etkisiyle, karşılaştırmalı edebiyat, hem yeni çalışma alanları, hem de yeni teknikler kazanmıştır. Giderek popüleritesi yükselen bu alanın bilime ışık tutması ve araştırmacılara kaynak, çalışma alanı sağlaması söz konusudur. Küreselleşen dünyamızda, yeni bilim alanlarının mevcut istekleri karşılamadaki rolü kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırma, Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat Tarihi, Metin İncelemesi, Metodoloji.

SPREADING FIELD OF COMPARATIVE LITERATURE

Abstract

Comparative literature provides a important bridge between comprehensions, texts and disciplined. With effect of developed technology and new research opportunity and approaches, comparative literature acquired both new study fields and new techniques. It's under consideration that, this field, which's trend is increasing gradually, is lighting the way for science and providing source, work field for researcher. In one world going to globalization, the part of new science fields in covering existing necessities, is inevitable.

Keywords: Comparison, Comparative Literature, History of Literature, Text Researching, Methodology

Giriş

Karşılaştırmalı edebiyat, bir anlatım tarzı olmanın yanında, *analoji*, *akrabalık* ve *etkileşim* gibi bağların araştırılması prensibinden hareket eder. Böylelikle, edebiyatı diğer ifade alanlarına yaklaştırmak ve edebiyatı daha iyi anlayabilmek için tarih, eleştiri ve felsefe aracılığıyla yöntem karşılaştırması, tasvir ve kültürler arası edebî olayların bir yorumu ortaya çıkar.

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ertugrul.aydin@emu.edu.tr

Karşılaştırmacı, yani karşılaştırmalı dil ve edebiyat uygulayıcısı, metinlerin çıkış/beslenme kaynaklarından hareket ederek; bizleri, milletler, devirler ve üslûplar arası yolculuğa çıkarır. Alışıla gelen geleneksel metin analizlerinin dışında, yeni boyut ve ufuklar açan *kıyas* sistemi, karşılaştırmalı edebiyat aracılığıyla harmanlanan çok merkezli bir çözümleme ortaya koyar.

Türk edebiyatına baktığımızda, zamanla İran, Arap, Fransız, Amerikan gibi yabancı etkilerin özümzenerek millî unsurlara katılması, metne dayalı çözümlenmeler, edebiyat tarihlerinin farklı cephelerden yorumlanması, metinlerin ilk ve son durumlarıyla karşılaştırma yapma eylemi, *eser*, *tip* ve *sahne* üzerinden hareket etme, içeriğin detaya varan analizi, *biçim* ve *tarz* tespit ve yorumları beraberinde sosyolojik taban ve “mukayese”yi getirecektir. Benzerlikler, ayrılıklar, hatta aykırılıklar üzerinden yorum ve çıkarsamalarda bulunma ilerleyişin özünü ortaya koyacaktır. (Aydın, 2004: 152–154). Öte yandan, karşılaştırmalı edebiyatın gelişim noktasında milletler arasındaki edebiyat ilişkilerinin büyük rol oynadığını hatırlamalıyız. Çünkü toplumsal psikoloji, ülkeler arası seyahatler ve çeviriler karşılaştırmalı edebiyatı etkisi altına alan önemli faktörlerdir. Ancak, bu *alanın* tarihî dayanak ve malzeme ile kaynağını daha eskilerde aramak gerekir. Bu noktada, karşılaştırmalı edebiyatın tarihi gelişimine baktığımızda önem, görev ve öncelik saptamalarını daha iyi anlarız.

Karşılaştırmalı edebiyatın tarihî süreci içinde teori ve uygulama bakımından katkıda bulunanlar arasında Goethe, Philarète Euphémon Charles, Charles Chauncey Shackford, Hugo Meltz de Lomnitz, Max Koch, Charles M. Gayley, Joseph Texte, Arthur Richmond Marsh, Louis Paul Betz, Ferdinand Brunetiére ve Edward Said gibi isimler yer alır.

Fransız araştırmacılardan Cl. Pichois ve A. M. Rousseau, karşılaştırmalı edebiyat ifadesinin tarih öncesine kadar dayandığını ileri sürer. Abel Villemain, Philarète Charles ve J. J. Ampère gibi Fransız öncülerin girişimiyle gün ışığına çıkan karşılaştırmalı edebiyat, ilk ortaya atıldığında Ortaçağla çağdaş dönem arasında bir seçim yapmak zorunda olduğuna inanmaz. 1828 yılında, Villemain tarafından Sorbonne’da verilen Fransız edebiyatı dersleriyle uygulanan karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat alanında yeni bir ufuk açar.

Esasen, karşılaştırmalı bir tabloyla Fransız düşüncesinin yabancı edebiyatlarla karşılıklı alışverişte bulunduğunu göstermek isteyen Villemain, karşılaştırmalı edebiyat incelemelerine eleştirinin felsefesi gözüyle bakar. Bu bakış açısını, alanın öncülerinden Ampère, edebiyat ve sanat felsefelerinin bütün toplumlarda mevcut olan mukayeseli tarihine dayandırılmalı görüşüyle öne çıkararak gölgede bırakır. Bu konuda, Sorbonne Üniversitesi’nde “Ortaçağ

Yabancı Edebiyatlarıyla İlişkileri İçerisinde Fransız Edebiyatı Üstüne” bir de konferans veren yazar, konunun ilmî kıstaslarını da ortaya koyar. Ona göre, her hangi bir noktada, yabancı bir edebiyatın kendilerine üstün geldiğini hissettikleri zaman hakkaniyetle kabullenerek durumun kamuoyuna açıklanması gerekir. Önce Fransa’da başlayan karşılaştırmalı edebiyat, *Karşılaştırmalı İspanyol ve Fransız Edebiyatları Tarihi, 13. Yüzyıldan 14. Louis Dönemine Kadar Fransız Edebiyatı’nda İtalyan Tesiri* gibi eserlerin yayınlanmasından kısa bir süre sonra İtalya, Macaristan, İngiltere ve Almanya’da akis bulur. Daha sonra, 1899’da Kolombiya’da, 1904’te Harvard’da, 1908’de ise Dartmouth Koleji’nde karşılaştırmalı edebiyat bölümleri kurulur. 1920’lerden sonra ise rüştünü iyice ispatlayan bu alan bir bilim fonksiyonu yüklenir. Batı Avrupa’dan Amerika’ya kadar uzanan bu bilim dalı büyük tarihçiler tarafından da ilgiyle karşılanır. Yine, başta Fransa olmak üzere, ABD, Japonya, G. Kore ve Cezayir’de de karşılaştırmalı edebiyatla ilgili dernekler kurulur. İspanya, Hollanda gibi ülkelerde kısıtlı tutuk bir şekilde süren bu alandaki çalışmalar, Latin Amerika’da oldukça geniş bir çerçeveye yayılır.

Sainte-Beuve, 1840’taki karşılaştırmalı edebiyat tarihinin kuruluşunu Ampère’e ait olduğunu söyler. Hutcheson M. Posnett, 1886’da, *Comparative Literature* adlı eserinde edebî türlerin genetik yasalarını ortaya çıkarmak gayesiyle analogi yöntemini kullanarak; bütün dünya edebiyatlarının kaynağı ve gelişimi konusunda tarihî bir deneme ortaya koyar. Bu arada, Moritz Carrière de, Münih’te yaptığı bir dizi ders ve konferanslarla karşılaştırmalı edebiyatı bilinçli bir şekilde genel uygarlık tarihine sokmaya çalışır. İsviçreli yazar Virgile Rossel, bu düşünceyi yeniden ele alarak tavrını belirler.

Karşılaştırmalı edebiyat, 1939’a kadar, milletlerarası edebî ilişkiler tarihi, kaynak ve edebî etkileşimin araştırılması, tema ve motiflerin incelenmesi, edebî türlerin tarihi açısından uzun bir yol kat eder. Alexandre Veslovski, Rusya’da karşılaştırmalı edebiyatı ele alan ilk mukayesecilerden biridir. 1870’lerin folklor uzmanı olan bu araştırmacı, dağınık gözlemlerden organik yasalar çıkarmak ve mukayese sanatını çok kesin bir bilim dalı haline sokma yanılığına düşer. Sovyetler Birliği’nde, karşılaştırmalı edebiyata, yalnızca 1917–1929 yılları arasında kısmî bir hoşgörü tanınır. Bundan sonra, 1945 yılına kadar süren biçimi özden üstün tutan, biçimle öz ilişkisinde biçimin rolünü abartan formalizm devreye girer. Ancak, 1956’dan sonra Leningrad’da, bir arada yaşama doktrininden de etkilenecek bir karşılaştırmalı edebiyat bölümü açılır. Aynı yıl, Moskova’da, bu konuyla ilgili Maksim Gorki, Dünya Edebiyatları Enstitüsü’nce, Rus edebiyatını merkez alan bir resmî toplantı yapılır. İkincisi de,

1960'ta yapılan bu toplantılarda, Slav edebiyatlarının saygınlığından ve edebiyat eleştirisinin Marksist düşünceyle yenilenmesi fikirleri ortaya atılır.

1962 yılında Budapeşte'de yapılan bir konferansta, Doğu edebiyatları arasındaki ilişkiler, karşılaştırma yöntemi, Batı anlayışının materyalist düşünce sistemi içindeki yeri, evrensel seviyede edebî eser ortaya koyma problemleri gibi konular ele alınır. Konferanstan iki yıl sonra Macar araştırmacıları milletlerarası karşılaştırmacılığa Fransızca yazılı bir eser sunarlar. Böylece, Macarlar, Doğu Avrupa'daki karşılaştırmalı edebiyatın öncülüğünü yaparlar. Bundan sonra, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da karşılaştırmalı edebiyat kendisine has bir görünüm sunar.

Karşılaştırmalı edebiyat, 1950'lerden sonra yeni odaklara kavuşur. Önce, Avustralya, bütün üniversitelerini kapsayan modern diller derneğiyle bu alanı kabul eder. Hindistan, 1956 yılında karşılaştırmalı edebiyatla tanışır. Kalküta Üniversitesi'nde bu konuda uzmanlaşmış bir kürsüye sahip olan Hindistan'da dünya edebiyatları tarafsız bir gözle incelenir. 1960'lı yıllarda, Suriye ve Mısır'da da İslamî meseleler ve diğer kültürlerle olan münasebetler hakkında sentez çalışmaları yapılır. 1954'te Kahire'de kurulan bir karşılaştırmalı edebiyat kürsüsü bu alanda öze dönük eserler verir. (Rousseau, 1994: 9-48).²

Philip Van Tieghem'in, Fransa'da Lanson'un edebiyat tarihi anlayışına paralel ve bağımsız bir disiplin olarak kurduğu karşılaştırmalı edebiyat, eserin kaynakları, etkileri, içerik analizi, okuyucu tarafından benimsenme ve başka eserlere etki/katkı sağlama anlayışının tespit ve sınırlarını ortaya koyar. XVIII. yüzyılda, Fransızcaya değişik dillerden yapılan çeviriler ve fikir ilişkilerinin genişlemesine rağmen karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları ortaya çıkmaz. Ancak, XIX. yüzyılda gerek Fransa, gerekse Almanya'da başlatılan çalışmalar bu alanın gerekliliğini iyice sergilemiş olur. 1860–1885 yılları arasında ise karşılaştırmalı edebiyatın önemli kitapları su yüzüne çıkar. (Enginün, 1992: 11-13).³

1830'lardan sonra gelişmeye başlayan karşılaştırmalı edebiyat, Du Bellay ve La Pléide hareketleri ile Montaigne'in İtalya seyahatleri esnasında ve *Denemeler*'deki farklı kültür ve uygarlıkları mukayese edişini göz önünde tuttuğumuzda XVI. yüzyıla kadar çıkarmak mümkündür. 1800'lü yıllarda, anatomi, gramer ve psikoloji gibi alanlarda yapılan akademik

---

² A. M. Rousseau-CI. Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, (Çev. Mehmet Yazgan), İstanbul 1994, s. 9–48.

³ İnci Enginün, *Mukayeseli Edebiyat*, İstanbul 1992, s. 11–13.

plandaki karşılaştırmalı araştırmalar, karşılaştırmalı edebiyatının zeminini sağlamlaştırmaya yardımcı olur. (Kefeli, 2000: 10-11).⁴

İlk kez 1816 yılında Fransa’da yayımlanan “karşılaştırmalı edebiyat” terimine rastlarız. *Course de Litteraturare Comparée* adlı antolojide kullanılan bu terimin 1830’lardan sonra Fransa’da yerleştiğini görürüz. Bu terim daha sonra 1848’de İngiltere’de kullanılmaya başlanır. Yine, 1854’te Almanya’da bir karşılaştırmalı edebiyat antolojisinin yayımlandığı gözden kaçmaz.

Kültürlerarası metinlerin inter-disipliner metotlarla incelenmesi ve birbirinden farklı edebiyatları yine birbirine bağlayan kalıpların bulunmasını esas alan karşılaştırmalı edebiyat, çalışmaları farklılıkları bir potada eriterek; evrensel edebiyat, sanat ve bilgiler üreterek insanın yaratıcılığının yücelik nedenlerini göstermesini sağlar. Arthur Marsh’ın altını çizdiği “Edebiyat ‘fenomen’ini bir bütün olarak incelemek, karşılaştırmak, gruplamak, sınıflandırmak, sebeplerini araştırmak, sonuçlarını tespit etmek işte karşılaştırmalı edebiyatın görevi budur” (Menteşe, 1996: 1192-1197)⁵ açıklamaları karşılaştırma işlemi ve edebiyat malzemesinin işlevselliğini netleştirir.

Karşılaştırmalı edebiyat, her “edebiyat”ın orijinal olduğunu kabul eder. Ancak, yalnızca edebiyatları karşılaştırmakla da karşılaştırmalı edebiyatın olamayacağını da altını çizer. Bu alan, edebiyat resmî bir çalışma sahası olarak ancak XIX. yüzyılın başlarında gündeme gelir. Karşılaştırmalı edebiyat, farklılık ve benzerlikler aracılığıyla geleneğe yabancı olanı ortaya çıkarır. Mevcut metinleri karşılaştırmak suretiyle dolaylı anlatım, analogi, paralellik ve edebî bağlantıları takip eder. Milletlerin edebiyat sahasındaki gelişimleri arasındaki farkları belirleyen karşılaştırmalı edebiyat, aynı zamanda bir milletin kendi edebiyat ürünleri içindeki benzeyiş ve farklılıkları da birer birer ortaya koyar. (Aydın, 1999: 9-10).⁶

Gustave Lanson, edebiyat tarihi yazmanın kurallarını açıklarken objektiften sübjektifi ayırmaya dikkat çeker: “Usulümüzün takip ettiği gaye, objektif bilgidен sübjektif intibayı ayırmak, objektif bilginin nef’ine olarak sübjektif intiba, tahdit, kontrol ve izah eylemdir.”

⁴ Emel Kefeli, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, İstanbul 2000, s. 10–11.

⁵ Oya Batum Menteşe, “Karşılaştırmalı Edebiyat Kavramı ve Tarihçesi”, *Türk Dili*, S. 533, Mayıs 1996, s. 1197.

⁶ Kâmil Aydın, *Karşılaştırmalı Edebiyat Postmodern Bağlamda Algılanışı*, İstanbul 1999, s. 9–10.

(Lanson, 1937:31)⁷ Lanson'un bu tespiti, karşılaştırmalı edebiyat için de geçerlidir. Çünkü, metin, vak'a, yazar ya da üslûp değerlendirmelerinde varacağımız saptamaların üst seviyede olması yanılmaldan alıkoyacaktır.

Prag dilbilim geleneğiyle yoğrulan ve karşılaştırmalı edebiyatın önemli bir temsilcisi olan René Wellek (1903-1995), karşılaştırmayı, bütün tenkit çeşitleri ve bilim dallarında kullanılan bir metot olarak göstererek; onun belirli inceleme ve problemlerini kapsadığını belirtir. Ancak, ona göre, iki ve ya daha fazla edebiyatlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi kısıtlamadır. (Wellek, 1982:55-58).⁸ Wellek'in tespitlerinde doğruluk payı kadar bu alanı bütünüyle reddetmesi ve karşılaştırmalı edebiyatın, yabancı ülkeler arasındaki edebiyat alışverişi hakkındaki bilgimizin arttırmasını sağlaması ve bu vesileyle Batı Avrupa edebiyatlarının birbiriyle ilgili sıkı münasebetlerini gösterdiğinin görülmesine yardımcı olduğunun belirmesi de dikkat çekicidir.

Cemil Meriç, Cumhuriyet devrinde batı ağırlıklı olarak dışa açılmaya doğu ve uzak doğuyu eklediği için karşılaştırmalı edebiyat biliminin Türkiye'deki hazırlayıcıları arasında ayrıcalıklı bir konumda görülür (Aytaç, 1997:34).⁹ Böylece, Cemil Meriç'i görüşleri noktasında, saptama, işaret edicilik olarak bir öncü olarak düşünebiliriz.

Türkiye'de karşılaştırmalı edebiyatın yaygın olarak tanınışı 1990'lı yıllardadır. Bu yıllarda ülkemizde bir devlet ve bir de vakıf üniversitesinde "Karşılaştırmalı Edebiyat" adıyla birer bölüm açılmıştır. Bu bölümlerde okutulan, özellikle, *Text Analysis, History of Western Culture, The Development of the Novel, Practical Criticism: The Rhetoric of Fiction ile History and Literature* gibi derslerin ön plan çıktığı görmekteyiz.

Ancak, daha önce bu alanın zeminini hazırlayan şartları doksan yıl geriye çekebiliriz. Önce, İran ve Arap edebiyatlarından etkisi altında kalan edebiyatımız, Tanzimat sonrasında Fransız edebiyatından etkilenir.

1900–1924 yılları arasındaki bu alana yönelik temel faaliyetleri şöyle özetleyebiliriz: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, 1900 yılından itibaren, Edebiyat-ı Arabiyye ve Farsiyye, Edebiyat-ı Franseviyye dersleri okutulur. I. Dünya Savaşı sonrasında bu fakültede, Halit Ziya (Uşaklıgil), Cenab Şahabeddin, Ali Ekrem (Bolayır) ve Köprülüzâde Mehmed Fuad, Yahya Kemal (Beyatlı) gibi şair ve yazarlar ders okutur. 1922–23 öğretim yılında

⁷ G. Lanson, *İlimlerde Usul Edebiyat Tarihi*, (çev. Yusuf Şerif), İstanbul 1937, s. 31.

⁸ R. Wellek-A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1983, s. 55–58.

⁹ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara 1997, s. 34.

Yusuf Şerif Kılıçel (daha önce Yahya Kemal), Batı Edebiyatı Tarihi, Hüseyin Daniş ve Veled Çelebi İzbudak İran Edebiyatı Tarihi, Şevket ve İsmail Sâib Sencer ise Arap Edebiyatı Tarihi okutur. 1924'te yapılan düzenlemeyle Alman ve İngiliz Edebiyatı Tarihi de okutulmaya başlanır. (Saray, 1993: 65-66).¹⁰

Türk edebiyatına baktığımızda, zamanla İran, Arap, Fransız, Amerikan gibi yabancı etkilerin özümşenerek millî unsurlara katılması, metne dayalı çözümlenmeler, edebiyat tarihlerinin farklı cephelerden yorumlanması, metinlerin ilk ve son durumlarıyla karşılaştırma yapma eylemi, *eser*, *tip* ve *sahne* üzerinden hareket etme, içeriğin detaya varan analizi, *biçim* ve *tarz* tespit ve yorumları beraberinde sosyolojik taban ve “mukayese”yi getirecektir. Benzerlikler, ayrılıklar hatta *aykırılıklar* üzerinden yorum ve “çıkarsama”larda bulunma ilerleyişin özünü ortaya koyacaktır.

Sonuç

Karşılaştırmalı edebiyatın gelişim noktasında milletler arasındaki edebiyat ilişkilerinin büyük rol oynadığını hatırlamalıyız. Çünkü, toplumsal psikoloji, ülkeler arası seyahatler ve çeviriler karşılaştırmalı edebiyatı etkisi altına alan önemli faktörlerdir. Karşılaştırmalı edebiyatın tarihi dayanak ve malzeme ve kaynağını daha eskilerde aramak gerekir. Bu noktada, karşılaştırmalı edebiyatın tarihi gelişimine baktığımızda önem, görev ve öncelik saptamalarını daha iyi anlarız. Gelişen teknoloji ve yeni araştırma fırsat ve yaklaşımlarının da etkisiyle, karşılaştırmalı edebiyat, hem yeni çalışma alanları, hem de yeni teknikler kazanmıştır. Zaten, küreselleşen dünyamızda, yeni bilim alanlarının mevcut istekleri karşılama rolü kaçınılmazdır. Ülkemizde bu alanla ilgili çoğunlukla örnek araştırmalar üzerinde durulmuş; fakat metot ve teorik yanlar biraz sönük kalmıştır diyebiliriz. Öte yandan, karşılaştırmalı edebiyatın gelişim noktasında milletler arasındaki edebiyat ilişkilerinin büyük rol oynadığını hatırlamalıyız. Çünkü, toplumsal psikoloji, ülkeler arası seyahatler ve çeviriler karşılaştırmalı edebiyatı etkisi altına alan önemli faktörlerdir. Ancak, bu *alanın* tarihi dayanak ve malzeme ve kaynağını daha eskilerde aramak gerekir. Bu noktada, karşılaştırmalı edebiyatın tarihi gelişimine baktığımızda önem, görev ve öncelik saptmalarını daha iyi anlarız.

Kaynaklar

---

¹⁰ Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453–1993)*, İstanbul 1993, s. 65–66.

- Aydın, Ertuğrul (2004), “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Öncelikleri”, *Edebiyat Sosyolojisi*, (Ed. Köksal Alver), Ankara, Hece Yay., s. 151–163.
- Aydın, Kâmil (1999), *Karşılaştırmalı Edebiyat Postmodern Bağlamda Algılanışı*, İstanbul 1999, Birey Yayıncılık, s. 9–10.
- Aytaç, Gürsel (1997), *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara 1997, Gündoğan Yay., s. 34.
- Enginün, İnci (1992), *Mukayeseli Edebiyat*, İstanbul 1992, Dergâh Yayınları, s. 11–13.
- Kefeli, Emel (2000), *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, İstanbul 2000, Kitabevi Yay., s. 10–11.
- Lanson, Gustave (1937), *İlimlerde Usul Edebiyat Tarihi*, (çev. Yusuf Şerif), İstanbul 1937, Remzi Kitabevi, s. 31.
- Menteşe, Oya Batum (1996), “Karşılaştırmalı Edebiyat Kavramı ve Tarihçesi”, *Türk Dili*, S. 533, Mayıs 1996, s. 1197.
- Rousseau, A. M.- Pichois, Cl. (1994), *Karşılaştırmalı Edebiyat*, (Çev. Mehmet Yazgan), İstanbul 1994, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 9–48.
- Saray, Mehmet (1993), *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453–1993)*, İstanbul 1993, s. 65–66.
- Wellek, R.- Warren, A. (1983), *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1983, 55–58.